

С.В. Киселиця

Чернігівський державний технологічний університет, Україна

РОЛЬ ВІРИ У ФОРМУВАННІ КУЛЬТУРНО-АНТРОПОЛОГІЧНОГО ПРОСТОРУ

У статті йдеться про світоглядну значимість феномену віри як екзистенціальної реальності в умовах колізій сучасного світу. Визначається роль віротворчості як специфічної ідеалізуючої діяльності в одухотворенні особистості та розбудові гуманного суспільства.

Розвиток гуманітарної освіти в умовах трансформації українського суспільства вимагає корекції завдань, що виникають перед суспільними науками. Людинознавство, повсякчас відповідаючи на актуальні життєво-практичні питання, намагається зрозуміти сенс буття взагалі та значимість кожної особистості зокрема. Соціально-філософські теорії, відгукуючись на запити часу, або виправдовують існуючий світоустрій, або ж містять опис бажаних форм життя людей у відповідності з певною парадигмою. Значна роль у такому контексті відводиться саме гуманітарним наукам, їх можливості впливати на культурно-антропологічний простір.

Сучасні вітчизняні науково-освітні інституції, як правило, обмежуються демонстрацією неабиякого інтересу та акцентуванням непересічного значення вказаних наук на формування особистості. Посилаючись на звичні для нашої ментальності аргументи, «виробники та популяризатори духовності» (в міру своїх моральних і службових обов'язків) не завжди враховують нетрадиційні просвітницькі технології, які при більш детальному розгляді виявляються за пізнавально-методологічним і перетворювально-конструктивним потенціалом (дивись: за гуманістичним призначенням!) ефективнішими у порівнянні з існуючими освітніми програмами.

Справа навіть не у «вічному» протиставленні фундаментальних наук прикладним, а гуманітарних – технічним... Швидше – у недостатньо усвідомлених проблемах, що постали перед наукою, філософією, релігією на теперішньому щаблі розвитку з огляду на загальносвітовий глобалізаційний процес.

В умовах інтеграції українського суспільства у європейську спільноту проблема застосування творчих інтенцій, що містяться у людинознавчих науках, помітно актуалізується. Ця обставина пояснюється на наш погляд тим, що за очевидної обґрунтованості, «емоційної інтелектуальності» сучасних гуманітарно-освітніх програм, вони не стали для кожного, хто прагне долучитися загальнолюдських цінностей, доведеними національними світоглядно-теоретичними засобами.

Цією філософською розвідкою намагаємось заповнити вказану прогалину, показати значущість духовних почуттів, їх творчий потенціал у вітчизняній гуманітарно-просвітницькій традиції, що лине із глибин слов'янської душі. Аналізуючи один із сенсобуттєвих феноменів соціальної природи особистості – віротворчість – маємо переконатися у наявності збігу логічного та історичного, діалектиці загальноцивілізаційного та національного, гармонії колективного та персонального на тлі сучасного антропологічного простору.

Княжа доба, введення християнства, ісихазм, передвідродження, ренесансно-гуманістичні та реформаційні процеси, просвітництво, романтизм, професійно-філософське становлення, постмодерні реалії – основні соціокультурні орієнтири, що спричинили

унікальну українську духовну спадщину. Інтерес до вивчення будь-якої форми самосвідомості зумовлений прагненням успішно (чи-то ефективно) вибудувати своє майбутнє на рідній землі Тут і Тепер. Особливістю такої специфічної колективної творчості є звернення до історичної минувшини. Бо саме в глибинах національної пам'яті зберігається те, що хочемо успадкувати і перенести «на крилах віри» у світле майбутнє або ж, навпаки, витіснити як помилкове, неприємне, грішне з огляду на світоглядні пристрасті сьогодення.

Невмирущий, як і сама цивілізація, процес осягнення істинності буття власне й складає духовний потенціал спільноти, створює гуманітарну історію. Минуле – подіум, піднявшись на який отримуємо здатність приймати рішення, що визначають майбутнє. Духовні підвалини часто вкриті пилом подій, які не мають жодного стосунку до відтворення людиною власної сутності. Об'єктивно дух «живиться» безумовною цінністю культурного доробку співтовариства з огляду на усвідомлення нових завдань з самореалізації особистості.

Виступаючи началом життєздатності людини, потенціалом її предметної активності, водночас він може бути доступним лише ретроспективно як результат поступального розвитку і являти собою ідею, що визначає подальшу спрямованість життя у його сенсобуттєвому значенні. Недооцінювання національною свідомістю здатності опредметнювати людську сутність, неспроможність створити повноцінні умови для самореалізації призводить не стільки до формування комплексу меншовартості, як *непевності* у майбутньому, *зневіри* у здатність розбудувувати власне життя Тут і Тепер; на особистісному ж рівні – трансформується у *розпач*.

З огляду на екзистенціальну потребу людства у культурно-антропологічному просторі вочевидь виникає проблема соціалізації, асиміляції відносно залежної і, водночас, вільної особистості у людський контекст співіснування, убезпечення від помилки у взаємодії загальнолюдських, національних та індивідуальних інтересів. У гонитві за абстрактною істиною можна не розгледіти її в особливій самотній формі і навпаки... Соціокультурне тло – єдиний надійний вимір для аналізу самосвідомості. «Матеріалізовані відбитки» духовності народу є безцінним скарбом для конструювання характерних рис співтовариства, відтак непересічного значення набуває феномен віри у формуванні як суспільних, так і особистих ідеалів щодо способу їх вияву і втілення.

З поняттям «духовне» слов'янська спільнота знайома давно. На теренах означеного простору світоглядний досвід складався і функціонував не у вигляді науки, а особливої царини гуманітарної діяльності, спрямованої, насамперед, на усвідомлення граничних підстав людського буття, кола сенсожиттєвих проблем. Свобода вибору та моральний обов'язок, віра та розпач, упевненість та жах, наснага і апатія, творчість та нігілізм, милосердя і жорстокість – ось орієнтири, що визначають зміст духовного життя як особистості, так і народу.

Не новина, що філософські уподобання епохи виявляють підвалини світогляду, впливаючи на результати життєво-практичної діяльності; реалізуючи прагнення до самопізнання, усвідомлюються найзагальніші духовні потреби. Тож людинознавчі науки «ангажуються» для розв'язання вищезначених проблем. Західноєвропейське духовне середовище утворює для гуманітарних наук теоретико-спекулятивну оболонку; щодалі на схід формується особливий, відмінний від сусідів за континентом шлях розвою культурно-антропологічного простору. Високо поцінуючи раціоналістичний спосіб пізнання, слов'янські мислителі надають такого ж величного значення чуттям і волі, спрямованим на спілкування з Істиною. У зв'язку з цим особливий статус належить серцю як містку, за допомогою якого можна долучитися до божественного.

Історія української духовності є більш глибокою, ніж вона зафіксована документально: серед її розмаїтих витворів чимало таких, що містять серйозні роздуми щодо межових станів людського буття, сенсу життя, сутності людини, значимості штучного світу на тлі природного. Хоча наша минувшина не демонструє витворів професійної філософії як чітко окресленої галузі духовної діяльності протягом всього періоду становлення ментальності, це не заперечує наявності фактів самоусвідомлення народу в інших можливих формах. Принагідно зазначимо, що й західноєвропейській філософії не чужий відмінний від науково-теоретичного спосіб філософування: італійське Відродження, французьке Просвітництво, англо-саксонський романтизм, північно-європейський містицизм, німецький екзистенціалізм тощо.

Самобутня сучасна духовна традиція утворюється взаємодією того, що поцінювалося у культурі як «соборна» індивідуальність суб'єкта філософського осмислення дійсності. Оминувши деякі труднощі щодо усталеного критерію взаємозначеності матеріального становища духовному на тлі загальноцивілізаційних процесів, все ж можна виокремити своєрідні етапи розвою унікальної української ментальності. Вбачаємо у такій ідеалізуючій діяльності непересічну віротворчу схильність сучасників до усвідомлення ролі духу в суспільному та інтимно-особистісному житті. Неабияку роль надаємо креативності власних настанов, вольових зусиль на шляху, де йдуть «всім миром», на якому реалізація мети кожної людини пролягає через досягнення проміжних цілей спільноти, позаяк сукупність останніх саме й утворює громадський моральний кодекс.

Українська самосвідомість зорієнтована на людинознавче, етико-гуманістичне світовідношення. Теорія «умного делания», морального вдосконалення, праці, що стає потребою і радістю водночас, очищення та просвітлення розуму, пізнання Бога та себе, досягнення блага, «щастія» – ось ті ідеї, «духовні пакільчики» у світосприйнятті співвітчизника, які надихнули нашого видатного земляка Григорія Сковороду на створення самобутньої за формою і загальнолюдської за змістом світоглядної системи цінностей, стверджуючи в природі людини два взаємозалежних начала – небесне та земне.

Невидима натура визначає сутність всього суцього та існує лише у видимій, остання є мовби тінню, що невід'ємно пов'язана з тим, що вона відображає. Духовна натура не має обмежень ані в просторі, ані в часі. Вони постійно борються: тіло з духом і навпаки. Існує третій світ – символічний, царина для сутнісного вияву надприродної реальності, через який можна осягнути невидиму натуру (Бога). Біблії відводиться роль воріт, які вводять серця наші у віру богопізнання, в надію домінуючої природи, у царство миру та любові, у світ первородний, а не тимчасовий. Праведник вірою живе і тому філософ задається сакраментальним питанням: «А что ж есть вера, если не обличение или изяснение сердцем понимаемой невидимой природы?» [1, с. 188-189].

У вітчизняній духовній традиції чітко сформувалась опозиційність до соціальної дійсності. Заперечуючи сенсубуттєву цінність зовнішнього, тілесного світу, ми не знайдемо у Г. Сковороди жодного натяку на насильницькі дії по відношенню до чужого світу, що начебто може привести народ до світлого, очищеного майбутнього. Подібна переконаність в українській ментальності супроводжувалась вірою людини у свої власні сили, особисті надбання через самопізнання і самовдосконалення, а не через зміну Іншого (світу, людини, предмета тощо), опозиційну налаштованість, експансію, агресію чи-то руйнацію.

Зазначений антропосоціальний простір підготував розповсюдження віротворчих настроїв. Українська духовна традиція демонструє інтерес до взаємостосунків «Людина – Нація». Проте не теоретико-філософське мислення репрезентує своєрідність духовної

спадщини, а, радше, художньо-образне. Така особливість пояснюється переважанням комунікативно-різновекторного стилю мислення, а відтак словесна творчість розглядається як головна національна ознака, що покладає на себе гуртуючу роль в одухотворенні соціуму. Істотні результати здобуваються взаємодією філософської, наукової та релігійної думок.

Але, як нам видається, істинна природа духу не стільки релігійна, як соціокультурна. Людина починає свій моральний розвиток з рухів серця, яке бажало б усюди бачити добро, щастя, солодку гру життя. Тільки в цій формі здійсненого загального щастя світ гідний існувати. Доречно звернутися до оптимістичного концепту одного із послідовників філософії серця Памфіла Юркевича у тому, що егоїзм не вичерпує усіх душевних прагнень людини і вона завжди залишатиметься людиною, у будь-якій ситуації визнаватиме право іншого на власне світосприйняття та волевиявлення.

Подібне поцінування відобразило віковічні цінності української ментальності з її співчутливим серцем, інтересом до долі сусідньої людини, особистісно-образним світосприйняттям. Кордоцентризм Юркевича пов'язує біблійне вчення про серце, за яким воно є прихованим, але сенсозначущим життям духу із християнським началом моральності. Тож, він виступає «за гармонійне відношення між знанням і вірою» [2, с. 70] і сподівається, що саме у серці закладено основи релігійної свідомості людства.

Як і у філософії серця Сковороди та Юркевича, для професора (з 1945 року) Українського вільного університету у Мюнхені Олександра Кульчицького першорядного значення набуває унікальність особистості та умови її самореалізації. Він зазначає: «Сковородинський преперсоналізм, визначаючи за принципом “згоди із спорідненостями” радикальну, тобто докорінну іншість і неповторність осіб, тим самим мусить признавати як метафізичну основу цієї іншості й неповторності, принцип індивідуалізації...» [3, с. 45].

Творчим віддзеркаленням подібної гуманітарної настанови є тлумачення ним культурно-антропологічного простору земляків як плюралістичного, антеїстичного, екзистенціального і кордоцентричного світогляду. Дошукуючись чинників «національної душі», одним із визначальних він називає соціопсихічний, що виявляє «здатність до товариськості, психологічного розуміння чужого душевного життя... здатність до інтроспекції і споглядальної настроєності» [4, с. 155]. Знаковим для проблематики нашої статті є також виокремлення ним культурморфичного чинника через «домінацію» гуманітарної, а не сцієнтичної, традиції в українській духовній традиції, внаслідок чого вітчизняна наука «насичувалася» етично-релігійним змістом.

Безперечним надбанням Київської світоглядно-антропологічної школи є докладний аналіз того, яким чином одвічні світоглядні питання, котрі передують філософії як формі суспільної свідомості, отримують у ній обґрунтування, як ці сенсожиттєві проблеми «перекладаються» на теоретичну мову. У контексті нашої статті неабиякий інтерес викликає дослідження киянами-шестидесятниками світоглядної настанови, а також залучення до аналізу «крамольного» у радянські часи несвідомого та підсвідомого прошарків духу, без якого (як ми зараз розуміємо) не відбувається жоден акт віри. Життєдайний потенціал цього феномену – безумовний; національний його колорит свідчить, що власне майбутнє (послугуючись образно-символічною мовою українця) – у руках, голові, серці людини.

Відтак, фундаментальною особливістю української ментальності виявляється діалогізм у його зрілій вистражданій формі, тобто як шлях до Іншого. Спілкування, вочевидь, стає цінністю і предметом віри, прагненням вирішити життєві проблеми саме завдяки їй. Спільність позицій, інтересів, майнового, духовного стану тощо формує активну віру українця не стільки у самоцінність «себе, улюбленого», як силу суміс-

ництва, колективної дії, значущість іншої людини – соратника, колеги, захисника, радника, коханого... Чи не вказує цей вияв віротворчості на причину «ще живого», але вже усвідомленого як проблема комплексу меншовартості?

Таким чином, сенсубуттєві ідеї людинознавчих наук та навички творчого мислення, набуті при їх вивченні, покликані утворити підґрунтя духовності особистості. Популяризація та вдосконалення методики викладання гуманітарних дисциплін у вітчизняних освітніх закладах вимагають цілісної послідовної системи науково-дослідного та інформаційно-виховного здійснення. Їх взаємозв'язок забезпечується спільністю понятійного апарату, найважливіших «вузлових» категорій, методологічних засад, педагогічних настанов. Успіх подібного проекту відкриває неабияку перспективу ствердження людяного світу, перемоги буття над існуванням, життя над животінням, одухотворення заселеного *homo sapiens* простору, що поступово має перетворитися у культурно-антропологічний простір *homo sapiens sapiens*. Віра як життєорганізуюча субстанція уможлиблює ефективну протидію колізіям сучасності. Як бачимо, українська гуманітарна традиція переконливо свідчить про «генетично» закладені підвалини загальнолюдських цінностей у національному світосприйнятті, що виступають гарантом присутності людини у складі буття, своєрідним доробком філософії – через віротворчість – у розбудову гуманного суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сковорода Г. Сад божественных песней: Вірші, байки, діалоги, притчі. – К., 1988.
2. Юркевич П.Д. Сердце и его значение в духовной жизни человека, по учению слова Божия // Философские произведения. – М., 1990.
3. Кульчицький О. Український персоналізм. – Мюнхен, Париж, 1985.
4. Кульчицький О. Основи філософії і філософічних наук. – Мюнхен-Львів, 1995.

С.В. Киселица

Роль веры в формировании культурно-антропологического пространства

Статья посвящена исследованию феномена веры как экзистенциальной реальности, ее мировоззренческой значимости в жизненном пространстве личности в условиях коллизий современного мира. Определяется роль веротворчества как специфической идеализирующей деятельности в процессе одухотворения человека и становления гуманного общества.

S.V. Kiselitsa

Thesis is devoted to the problem of forming the phenomenon of belief as existentialist reality. The author proves that belief is an integral manifestation of a person's world outlook pertinent to the collisions of specific human presence in the objective reality. Belief's creation is a main concept of thesis.

Стаття надійшла до редакції 28.02.2008.